

Dvadeset godina bez Stipe Šuvara¹

Znam da zvuči pretenciozno preko svake mjere i da me mnogi neće shvatiti ozbiljno, ali Stipe Šuvar je praktično jedini čovjek iz političkog života socijalističke Jugoslavije, uz Josipa Broza Tita, koji je danas jednako ozloglašen među svojim Hrvatima, kao i među Srbima. Naravno, s tom bitnom razlikom što i dalje postoji solidan postotak građana koji u Tita gledaju kao u polubožanstvo, dok u vezi sa Šuvarom postoji to neko bazično poštovanje, ali opet kod marginalnog broja ljudi.

Nije stoga ni slučajno što je sam Šuvar najavljiavao u više privatnih razgovora, ali i u ponekom javnom istupu, da će napisati autobiografiju s naslovom 'Za sve su mi krivi Hrvati i Srbi'. Ali to nažalost nije stigao napraviti, budući da je iznenada preminuo prije točno dvadeset godina, točnije 29. lipnja 2004. godine, tek par mjeseci nakon 68. rođendana.

Kad danas, s tolikim protokom vremena, koje je društveno sjećanje na Šuvara učinilo donekle pozitivnijim, pokušavam proniknuti u pitanje je li i njemu doista karakter bio sudbina, odgovor na to pitanje bi bio potvrđan. Jer Stipe Šuvar je u rukama imao sve predispozicije da postane simbol nacionalnog pokreta. Em je bio iz hardcore hrvatske Imotske krajine, em je kao socijalistički ministar kulture značajno sudjelovao i u pokretanju ideje oko Mediteranskih igara u Splitu, omogućio u tom gradu izgradnju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, de facto izgradio novu Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku u Zagrebu i otvorio Mimaruru i Klovićeve dvore u tom gradu, a na koncu je imao i taj moment otpora Slobodanu Miloševiću i činjenicu da su jedno vrijeme navijači skandirali njegovo ime na stadionima.

No, bez obzira na sve navedeno, Šuvar je na koncu završio kao čovjek koji je preživio dva atentata. Jedno namjerno gaženje automobilom na pješačkom prelazu i kasnije premlaćivanje pištoljem po glavi i ludu sreću da je pištolj zakočio i nije opalio smrtonosni hitac. I sve se to nije dogodilo zato što je on u socijalizmu bio to što je bio, jer je to isto vrijedilo i za najveći dio vodstva HDZ-a, od Tuđmana na dalje. Sve se to dogodilo zato što je Šuvar ostao isti, odnosno zato što je odbio pretrčati na pobjedničku stranu, a mogao je. Prosječnom, ne samo nacionalističkom umu, nego i onom oportunističko-mediokritetskom, bilo je apsolutno neprihvatljivo da netko zarad uvjerenja žrtvuje komoditet življenja, a posebno da se zbog uvjerenja odrekne pripadnosti većini u svakom smislu. Postojanje takvog, posebno toliko vidljivog i istaknutog primjera, iritiralo je većinu ljudi više od ičega, jer im je ukazivalo na vlastiti oportunizam.

¹ Uredništvo časopisa zahvaljuje Draganu Markovini na osobnom osvrtu povodom dvadesete obljetnice smrti profesora Stipe Šuvara, prvog glavnog i odgovornog urednika časopisa Sociologija i prostor (ranije Sociologija sela).

Stipe Šušvar izabrao je najteži mogući put na kraju. Jer, ne samo što nije pretrčao pobjednicima, a mogao je, budući da mu je i sam Tuđman to ponudio na kraju, ponudivši mu mogućnost da tako ostane predstavnik Hrvatske u Predsjedništvu SFRJ. Šušvar nije ostao ni među poraženima i u okrilju vlastite partije, smatravši nakon poraza na prvim višestranačkim izborima i vidjevši kakvu je politiku Račan vodio, odnosno izostanak onog otpora kakvog je očekivao, da on tu više nema što tražiti, pa je jednostavno napustio partiju, tj. nije se učlanio u rebrendirani SDP. A sve unatoč tome što je sam Ivica Račan i postao predsjednik SKH u nadmetanju s Ivom Družićem na XI. Kongresu SKH, upravo zahvaljujući glasovima Šušvarovih ljudi.

Na koncu, nije izabrao otići ni u egzil, kakvog je npr. odabrao Bogdan Bogdanović, a spremalo mu se isto što i Bogdanu, niti je izabrao ostati u Beogradu, što je također mogao, poput svoga druga Gorana Babića, bez obzira na realnu nepopularnost koju je u Beogradu uživao. Uostalom, neprijeporna je činjenica, koju mnogi ne znaju, da ga je nakon što je namjerno udaren automobilom u Zagrebu i nesavjesnog liječenja u vlastitom gradu, od teških komplikacija pa i moguće smrti spasio hitni odlazak u Beograd na VMA, i to u doba kad se već nije moglo jednostavno otputovati iz Zagreba u Beograd i kad se država već de facto raspala.

Stipe Šušvar ostao je temeljito sam, a potom i usamljen, onoliko usamljen koliko je bio u januaru 1990. na posljednjem 14. Kongresu SKJ. Pri čemu mu je sve ono što je vidio još davno bilo jasno. Ali protiv sebe nije mogao. Sve je vidio, ali nije on želio biti taj koji će ići do kraja i rušiti jedinstvo partije koja mu je podarila životnu priliku i karijeru, niti je želio biti grobar Jugoslavije u koju je do kraja vjerovao kao u ideju, a na kraju krajeva nije želio ni napustiti Hrvatsku i vezu s imotskim zavičajem. Stipe Šušvar je, drugim riječima, ostao isti, dok su se i svijet i svi oko njega radikalno promijenili. I u toj istosti je odlučio ostati na margini na koju je djelomično bio gurnut okolnostima, a djelomično ju je sam odabrao. Pa je tako još 1994. pokrenuo mjesečnik 'Hrvatska ljevica', a tri godine kasnije osnovao Socijalističku radničku partiju, održavajući tako na okupu neke drage ljude, nudeći nekakvo utočište i Borivoju Dovnikoviću Bordu i drugom sjajnom ilustratoru koji je emigrirao u Njemačku, Nedeljku Dragiću, ali i Radi Šerbedžiji, Predragu Matvejeviću, Slobodanu Šnajderu, Lordanu Zafranoviću i još brojnima, tada prokazanima koji su ušli u savjet njegove male partije, zadržavši tako ili vezu s domovinom ili nekakvo pravo građanstva u njoj, koje su im mnogi bili spremni zaniijekati.

Nema puno takvih slučajeva da netko tko je do jučer bio jedan od najmoćnijih ljudi i političara u jednoj velikoj zemlji, dugogodišnji ministar kulture, član Predsjedništva države i rotirajući predsjednik jedine i vladajuće partije, odluči krenuti od nule i osobno slati pretplatnicima svoj mali mjesečnik, lijepeći poštanske marke na njih.

Budući da sam kao srednjoškolac pročitao njegov najavni intervju u Slobodnoj Dalmaciji, u kojem je govorio o osnivanju nove partije i potpuno bez zadržke i straha od

posljedica oslikavao situaciju u Hrvatskoj, momentalno sam se prilikom dolaska na studij u Zagreb, učlanio u SRP, upoznavši Šuvara i privatno. Onoliko koliko ga je mogao upoznati student koji je uglavnom promatrao i upijao, puno više nego što se išta usuđivao reći. Odatle i znam da je uz sve drugo što je radio doista sam lijepio marke i nosio časopise na poštu da ih šalje pretplatnicima.

Danas, kad nakon svega razmišljam o Šuvaru i tim njegovim posljednjim godinama, čini mi se da se on puno više pronašao u toj ulozi marginalca i autentičnog komuniste, u ulozi izvornog vjernika ideje i neke vrste Krležinog suvremenika iz međuratnog perioda, nego u ulozi moćnog čovjeka vlasti.

Sve se to pak fizički odvijalo u jednom stanu u Palmotićevoj ulici, u zagrebačkom Donjem gradu, kojeg je iznajmio kao redakciju 'Hrvatske ljevice', a kasnije koristio i kao sjedište partije. I gdje bi u jednoj sobi pisao i pripremao predavanja na fakultetu, dok bi u drugoj sjedili stalni gosti ili prolaznici, među kojima je bilo svakakvog svijeta. Od Šuvarovih ljudi iz Imotskog, preko preostalih zagrebačkih Srba koji su se u njegovom društvu osjećali sigurno, do starih komunista koji se nikako nisu mirili s novonastalim stanjem. I razgovaralo bi se i raspravljalo o svemu, što bi on slušao u drugoj prostoriji, ostavljajući u pravilu vrata otvorenima, jer ga je zanimalo o čemu se priča.

Tada je i jednom prilikom, čuvši da spominjem Štulića i Azru, došao u ovu prostoriju i prepričao vlastite razgovore sa Štulićem, koji mu je jednom prišao u Zagrebu, a potom, kad je praktično sve već bilo gotovo, došao je nenajavljen u zgradu CK na beogradskom Ušću s idejom da je krajnje vrijeme da se djeluje. Trebalo bi i zamisliti i izmaštati u nekom romanu dijalog njih dvojice o spašavanju umiruće Jugoslavije i to bi nesumnjivo bio puno bolji scenarij od ovoga kojeg smo proživjeli na kraju.

Na koncu, Šuvar je iskazivao i neku vrstu bliskosti prema meni, budući da je dio djetinjstva proveo u mojoj Korčuli, o čemu je jako volio pričati. I inače, njegovo ga je djetinjstvo i background prilično odredilo i nikad se nisam mogao riješiti dojma da je bio do kraja odan i ideji i partiji koja je omogućila, ne samo njemu, nego i čitavim generacijama radničke djece da preskoče nekoliko epoha i sve moguće klasne barijere. Odatle je i došla ideja o onoj famoznoj reformi školstva zbog koje je bio ozloglašen i koja je čak iskorištena kao humoristična referenca u kultnoj 'Šovnističkoj farsi'. Da ironija bude još i veća, pobrinuo se razvoj događaja, odnosno uvođenje bolonjskog sustava u visoko obrazovanje, što nije ništa drugo, nego apgrejdana verzija Šuvarove ideje.

Druga stvar zbog koje je ostao ozloglašen, čak i više u Srbiji, nego u Hrvatskoj, jer su nemjerljivo zastupljeniji u famoznoj Bijeloj knjizi bili Srbi od Hrvata, jeste to savjetovanje ideološke komisije CK SKH iz 1984. godine, čiji je stenogram ostao poznat kao Bijela knjiga. I ono što se ne može zaniijekati i što može ostati kao zamjerka, jeste

to da je vrh jedne republičke partije s pozicije moći krenuo arbitrirati o umjetničkim ostvarenjima. No, isto tako je činjenica da je to bila uobičajena praksa u socijalizmu, ali da tada u već raspadajućem režimu i državi i partiji rascjepkanoj na de facto savez republika, nitko od prozvanih nije osjetio nikakve posljedice zbog toga što se našao u toj knjizi. Taj zapisnik je bio nekakva vrsta labuđeg pjeva i možda putokaza kako bi ta partija funkcionirala u višepartijskom sistemu, da je preživjela u autentičnom ideološko-organizacijskom obliku. Na kraju krajeva, ideološke ocjene koje su dane dobrom dijelu autora, oni su sami potvrdili svojim kasnijim djelovanjem. Zanimljivo je da su dvojica od prozvanih tu bili i Predrag Matvejević te Igor Mandić, s kojima se Šušar devedesetih izmirio. No, Beograd mu je to jako zamjerio, ne samo zato što su veći dio prozvanih autora zbog nacionalizma bili Srbi, nego i zbog toga što se hrvatska partija miješala u odnose u Srbiji. Kad se tome pridoda i najava otpora Miloševiću kroz ono da je došlo vrijeme da se kaže 'bobu bob, a popu pop', jasno je zašto je Šušar uglavnom dočekivan s neraspoloženjem u službenom i intelektualnom Beogradu. A zapravo je iz istih razloga, upornog inzistiranja na jugoslavenstvu i na doslovnom nastavljanju Bakarićeve linije, jednako bio nepopularan u Hrvatskoj.

Stipe Šušar je završio kao Sancho Panza, čovjek koji se bezuspješno borio s vjetrenjačama, a da stvar bude još i tužnija pobrinuo se i dobar dio na kraju mu najbližih ljudi koji su bili u SRP-u i koji su mu zabili nož u leđa u momentu kad je odlučio povući se s čelnog mjesta partije i promijeniti joj ime. Upravo u jeku tih sudskih tužbi i pritisaka oko toga, Šušar je naglo preminuo početkom ljeta 2004. godine.

No, ovaj tekst ne mogu završiti samo s ovim, jer u njega još uvijek nisam uključio njegovu drugu strast, odnosno primarnu vokaciju sveučilišnog profesora, koja mu je i održala egzistenciju devedesetih i davala mu konstantu i trajni smisao u životu.

Jer Stipe Šušar je bio začetnik i utemeljitelj sociologije sela kao znanstvene discipline, a prije više od 60 godina pokrenuo je znanstveni časopis *Sociologija sela* koji danas nosi naziv *Sociologija i prostor*, te bio njegov prvi glavni i odgovorni urednik. Time je, uz vođenje brojnih istraživačkih projekata u području ruralne i urbane sociologije, doprinio znanstvenom razvoju tada novoosnovanog Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Čovjek je koji je poznao etimologiju i porijeklo skoro svih prezimena u Hrvatskoj, profesor kojega je najveći dio njegovih studenata obožavao, netko tko je doista pošteno držao svoja predavanja i nikad ih nije eskivirao, bez obzira što je to, imajući u vidu status i položaj kojeg je imao, mogao i što su to mnogi tako i radili. Šušar je bio i ozbiljan znanstvenik i autor više stotina članaka te preko dvadeset knjiga. Njegove teze o socijalizmu, kapitalizmu i budućnosti Jugoslavije pokazale su se proročanskima i danas se često po društvenim mrežama citiraju. Njegov profesionalni put koji je slijedio tri smjera, profesorski, novinarski, budući da je počeo kao glavni urednik Studentskog lista i politički, u sva je tri pravca slijedio put autentičnog intelektualca, koji je bio žestok u polemikama, ali nikad isključiv na ljudskoj razini. Uostalom i sam je Dražen Budiša javno govorio kako mu je Šušar pomogao pronaći

zaposlenje u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci nakon izlaska iz zatvora, kad su svi od njega zazirali.

Njegovu knjigu 'Nezavršeni mandat' i danas je jako zanimljivo čitati, a posebno u svjetlu svega što se događa u Ukrajini nezamjenjivom se čini njegova danas potpuno zaboravljena knjiga 'Nacionalno pitanje u Sovjetskom Savezu'.

Mnoge od tih knjiga posuđivao sam početkom dvijetisućitih u gradskim knjižnicama u Zagrebu i po onim pečatima na predzadnjoj stranici, očito bio jedini koji je to radio.

Ukratko, Stipe Šuvar bio je veliki intelektualac, političar i ličnost koja će tek doći u fokus javnosti pa i kroz biografsku knjigu Rade Dragojevića, koja uskoro izlazi u Zagrebu, koji je u mnogim stvarima bio ispred svog vremena, dok istovremeno u drugima nije uspijevaio iskoračiti iz ograničenja svijeta kakvog je partija formirala u socijalističkoj Jugoslaviji.

Dragan Markovina